

El concepte *Ponent*, de Vallverdú a la vegueria que no arriba mai

En presència de Josep Vallverdú, conferenciant d'aquesta mateixa jornada, es feia una mica incòmode i bastant agosarat respondre al tema del títol d'aquesta ponència; qui millor que Josep Vallverdú per explicar-lo. Feta la reserva, assumo el repte a partir del repàs i l'anàlisi de l'extensíssima obra de Josep Vallverdú publicada recentment.¹ Per si el títol de l'assaig no és prou explícit, repetirem la tesi principal: la descoberta literària i el compromís polític porten Josep Vallverdú a reivindicar aquestes terres davant el desconeixement exterior i l'opressió de la dictadura, una reivindicació que cristal·litzarà en el concepte *Ponent*, bandera que serà adoptada pels corrents antifranquistes i assolirà un ressò social important. Al concepte en si mateix s'hi arriba de manera quasi fortuïta:

— No és que *Ponent* sigui un terme del tot nou per designar la part de ponent de Catalunya, però fins aleshores havia tingut un tractament estrictament físic, de simple orientació en l'espai, com l'ús que en fa Pau Vila en algun dels seus treballs comarcals.

— És un terme que apareix com a alternativa a altres termes bandera, com *Terres de Lleida*, i els altres topònims que tenen Lleida com a base (*Terra Ferma*, *Occident*...). El mateix Josep Vallverdú utilitza el terme *comarques occidentals* el 1967 («Diguem *comarques occidentals*», *Tele/Estel*, 31 de març de 1967), mentre que el 1969 dona una conferència al Centre Comarcal Lleidatà amb el títol «El perfil de les comarques ponentines». Seran les *Proses de Ponent* de 1970 les que

1. Ignasi ALDOMÀ (2016), *Paisatge, país, pàtria: Josep Vallverdú i el Ponent imprescindible*, Lleida, Pagès Editors.

donaran l'estocada al nou nom, mentre que l'octubre del mateix any sortia una entrevista seva a *Serra d'Or* amb el títol «La Catalunya de Ponent».

Què aporta de nou el concepte *Ponent* de Josep Vallverdú? En què fonamentarà la seva popularitat? L'interès i l'èxit del *Ponent* de Vallverdú té una base clarament política que arrela en els anys de la transició del franquisme a la democràcia. I s'explica, sobretot, per les diferents ruptures que planteja en relació amb el missatge lleidatanista del franquisme polític i sociològic local; són, fonamentalment, quatre.

Primer de tot, contra la província o, millor, el provincianisme; el Ponent de Catalunya es dreça contra la província de Lleida. La proposta se separa del franquisme local, que postulava el provincialisme com a base d'identificació local, suport d'un concepte de nació espanyola centralista, alternatiu i oposat al catalanisme polític:

— Dit *leridanismo* quan els propulsors s'oblidaven de la catalanitat i albiraven una integració espanyola contundent, en alguns moments amb perfils fins i tot aragonesos.

— Dit *lleidatanisme* quan els propulsors no es podien desenganxar del tot dels orígens i integraven els folklorismes autòctons. I en aquest àmbit segurament s'hauria de destacar Josep Maria de Porcioles com a inspirador i avalador del lleidatanisme des de la Presidència de la Diputació de Lleida (el 1942 havia creat l'Institut de Estudios Ilerdenses) i, posteriorment, del barcelonisme a partir de l'alcaldia de la Ciutat Comtal.

En segon lloc, contra la identificació conservadora prevalent del moment; el Ponent contra la «Lleida Terra Ferma» que havia estat incorporada pels factòtums del règim i que manté unes ressonàncies medievals (crònica de Ramon Muntaner). Davant el franquisme, el Ponent dona sortida a la societat democràtica, lliberal, republicana i de progrés que sustenta el pensament de Josep Vallverdú. Es podria, fins i tot, precisar l'absoluta novetat del Ponent en el sentit que s'allunya també del republicanisme anterior que havia tingut en *Occident*, nom de la revista catalanista republicana en la qual col·laborava el pare de Josep Vallverdú, el nom predilecte.

En tercer lloc, la identificació amb les planes occidentals o comarques de la plana. El Ponent s'allunya de l'àmbit de la província o similar i es planteja com a referent les comarques de la plana, tot considerant els Pirineus un altre món. Josep Vallverdú no proposa, però, una estructura política per a Ponent i no reivindicava tampoc una adscripció territorial estricta; no assenyalava pobles ni comarques. Hi ha una continuïtat evident cap a l'Aragó, hi ha una Segarra singular..., que el Ponent més o menys inclou. Però, a mesura que els nous espais administratius s'institucionalitzen, el Ponent es fixa també més pel que fa als límits, amb l'espai de l'àmbit territorial o la vegueria, les cinc comarques de la plana, com a referència destacada.

I un quart aspecte a remarcar: totes les contrades valen el mateix i es reivindiquen amb el Ponent; Lleida cau de la bandera. No és un fet gens anecdòtic ni circumstancial; Josep Vallverdú ho té molt clar. L'escriptor neix a Lleida ciutat, però la seva família ve de l'Urgell segarrenc i ell viu i manté lligams amb tota la geografia ponentina, fets que el porten sempre a tenir una visió àmplia de tot el país i a mirar de parlar per tots. La capital no pot resumir tota la regió i, al contrari, la ciutat representa un baluard franquista on es concentren els funcionaris i diversos aprofitats del règim i que molt sovint no estan al cas del que passa més enllà dels seus carrers ni tampoc els interessa.

El franquisme s'acabà i, amb la Transició, arribaren els canvis de protagonistes polítics i alguns canvis institucionals. La geopolítica franquista hauria perdut terreny i les banderes *leridanista* i *lleidatanista* perderen la seva virulència. Però la transició cap a la democràcia fou un pacte entre franquistes i opositors o, segons com es miri, una concessió dels franquistes als opositors que ha deixat moltes coses inalterades, coses que afecten l'evolució del Ponent.

El terme *Ponent* ha fet el seu forat social com a bandera i signe d'identitat de la gran plana: Ràdio Ponent, Diari de Ponent, Ateneu Popular de Ponent, Centre Penitenciari Ponent, Jove Orquestra de Ponent, Cervesa Ponent, Missatgers de Ponent... *Ponent* ha tingut la seva penetració en la terminologia oficial, en alguns organismes i documents de la Generalitat, quan es refereixen a aquest territori i hi treballen. Semblava també destinat a batejar el nom de la nova vegueria: és el nom que es recull en la planificació territorial i altres documents de planificació i organització, i l'informe Roca (2000) proposava precisament la vegueria de Ponent. Però, finalment, la Llei 30/2010 estableix la vegueria de Lleida, no de Ponent. La denominació *Ponent* no ha acabat de reeixir institucionalment, i els motius serien diversos.

La província continua aquí, amb l'enorme capacitat de subsistència que tenen aquestes unitats a l'Estat espanyol, com a àmbit de l'organització de l'Estat centralista i com a àmbit també d'organització dels poders locals a través de les diputacions provincials. Amb la democràcia es creen noves entitats administratives territorials, però no desapareix res, i els intents de la Generalitat per assumir-les, replantejar-les o canviar-ne el nom han quedat en res. Les divisions provincials, amb les reestructuracions obligades per les noves comunitats autònomes, són les mateixes de l'any 1833, quan es crearen; són un cas realment únic a Europa, per no dir al món, ens afegiria el geògraf Jesús Burgueño, que les ha estudiat a fons.² Periòdicament surten crítiques a les diputacions com a organisme que no dona cap servei a la ciutadania i que gasta sense donar compte a ningú (representació

2. Jesús BURGUEÑO (1995), *De la vegueria a la província: La formació de la divisió territorial contemporània als Països Catalans (1790-1850)*, Barcelona, Rafael Dalmau.

indirecta), però els partits hi tenen una base potent d'inserció local i els va molt bé, com va bé la circumscripció electoral provincial, que no s'ha estat capaç de canviar. Resisteixen, doncs, la institució i la geografia provincials, una pervivència que fa quasi impossible d'introduir una nova unitat esglaó de tipus administratiu com la vegueria.

Ha resistit també el nom *Lleida*, sol o formant part de la denominació *regió de Lleida* o *Terres de Lleida* i d'altres de similars utilitzades per a designar la gran plana; de fet, el primer mapa de la regió vegueria de la Generalitat utilitzà *Pla de Lleida*, que es correspon amb el nom històric de l'àrea més pròxima a la ciutat i que s'hauria de bandejar. La força institucional de la ciutat s'imposa, en definitiva, sobre la resta del territori de manera explícita o implícita: a través d'una centralitat administrativa o comercial indefugible, de la concentració institucional, de la preferència urbana en els mitjans de comunicació, de la preferència o la capacitat política i institucional de l'alcaldia de Lleida...

Dèiem que la província de Lleida es manté ben viva perquè la transició és un pacte, a escala d'Estat i a escala local. I perquè, podríem afegir, les consciències s'acomoden també a un univers institucional (poder simbòlic de l'Estat) que no provoca molèsties personals, va bé als qui manen i és acceptat com una cosa natural. Si la província continua donant guerra és, essencialment, perquè hi ha uns poders polítics que l'han defensat i la defensen: els de fora que continuen en l'òrbita de l'Estat centralista i els locals que viuen de la cadira corresponent, que no són pocs.

Malgrat tot, ens podem preguntar si calia que la bandera del Ponent passés a integrar-se en l'organització administrativa del nou estat democràtic. És molt difícil, per no dir impossible, la divisió administrativa tècnicament perfecta, i aquí s'obre un llarg debat, del qual ens quedaríem amb dos paràgrafs:

La geografia provincial té també la seva base real. La vigència econòmica i humana dels estrictes límits provincials és discutible des de molts aspectes: la Cerdanya i la Ribagorça, increïblement migpartides entre províncies; la dubtosa pertinença lleidatana del Solsonès; la discutible separació dels altiplans segarrencs... Però les complementarietats generals que existeixen entre plana i muntanya i que sustenten conceptualment el fet provincial tenen, també, els seus fonaments, com bé mostren raiers, transhumàncies i altres relacions trenades a través de la història.

La qüestió essencial és la funció per la qual es crea la divisió i els usos o la instrumentalització que se'n fa. En el mapa espanyol franquista o anterior, de cinquanta províncies, la de Lleida tenia la seva coherència. En el mapa autonòmic del 1978 i en el marc d'una organització pròpia de Catalunya, esdevé molt més discutible, sobretot si els territoris de muntanya reclamen institucions pròpies, i ja no parlem del cas de la Vall d'Aran, amb aspiracions d'anar per lliure tant com sigui possible.

El fet que la denominació *Ponent* no hagi acabat de guanyar la batalla de la toponomàstica democràtica oficial indica la debilitat o les limitacions dels canvis que aquesta ha comportat, però, al mateix temps, té també els seus avantatges. I per això parlava del «Ponent imprescindible» en el títol del llibre publicat recentment i dedicat a Josep Vallverdú. Com que no s'ha institucionalitzat, *Ponent* no és un concepte encarcarat. No ha tingut temps de ser fossilitzat i adscrit a unes determinades pràctiques institucionals més o menys criticables. En conseqüència, és un concepte que encara pot ser vàlid com a símbol de regeneració i de voluntat de construir noves arquitectures institucionals, organitzacions més participatives.

En el fons, no és qüestió de noms, sinó de si el concepte *Ponent* que ens transmet l'escriptor Josep Vallverdú conté encara una càrrega de renovació i suscita l'interès social, de si encara ens serveix la càrrega política que la figura de l'escriptor incorporava al concepte i que encaixà en el moment de la Transició dels anys 1970, almenys des de l'oposició democràtica. Pot ser una eina per a una segona transició cap a la independència? Sens dubte, el *Ponent* ens planteja encara qüestions de plena actualitat:

— La topofília o amor per la terra i el seu paisatge: el reconeixement dels patrimonis incorporats al territori propi per part de la població, el respecte per aquests patrimonis culturals, per la naturalesa i pels seus habitants.

— L'afany de progrés i solidaritat que estimula les iniciatives individuals i col·lectives per aprofitar els nostres patrimonis, crear noves activitats, millorar el benestar, per a la concertació i la col·laboració socials.

— L'acció responsable dels individus davant la indiferència social, el seguidisme i l'anomia en la qual ens encerclen els mitjans dominants i les formes de vida actuals.

— A més, naturalment, de la reivindicació de l'existència i el valor d'aquestes terres davant de Catalunya.

En el fons, la identificació amb la bandera del nom, *Ponent*, hauria d'ajudar a la presa de responsabilitat dels individus sobre l'entorn social i el medi ambient propis. No és fàcil, com remarcaven els literats lleidatans Emili Bayo i Xavier Macià: «Passa que aquest és un territori atomitzat en excés, clarament despersionat, infrapoblat, però molt extens, i, per tant, ben poc susceptible de generar elements emotius, simbòlics i referencials que integrin en un sol cos els distints membres de la comunitat».³ Al cap i a la fi, a *Ponent* no ens movem en el territori de l'Estat o de la nació, que és el que defineix les portes al món i que alimenta lideratges. Ens movem en l'espai més petit de la bioregió, de l'espai viscut. És l'espai més propi de la topofília que ha posat de moda el geògraf Yi-Fu Tuan, que es mou entre l'escala de la comarca i la de la regió o grup de comarques. És l'espai de l'adhesió lliure i,

3. Emili BAYO i Xavier MACIÀ (1987), *Narradors de Ponent*, Lleida, Edicions de l'IEI, p. 11.

fins a cert punt, voluntariosa, que pot ser ratificat administrativament, però tampoc no li cal. En aquest context, la recerca i la definició de la identitat ponentina pot ser com la cerca del Sant Graal: la d'una identitat que, pel fet que no és forta i és dependent, no s'acaba de trobar mai. També ens podem quedar, per què no, amb el Ponent com a esperança i voluntat de ser, com a identitat en construcció permanent. Potser és també la manera de ser fidel al seu inventor:

Diuen que aquest terme, *Ponent*, el vaig inventar jo. Però, per a mi, *Ponent* és més que una paraula: és un sentiment. Al llarg dels anys aquest terme ha anat agafant uns matisos romàntics, encara que és un mot ple de vida, de transformacions. Representa l'esperit d'una gent, d'unes terres de l'Occident català. Parlar de *Ponent* significa parlar de frontera, de terres de pas, d'oblit, de canvi, de tot un món que ha sorgit al llarg de la història. Una història que no ha estat justa amb aquestes terres oblidades per la major part dels catalans.⁴

IGNASI ALDOMÀ BUIXADÉ
Universitat de Lleida

4. Josep Vallverdú entrevistat per Joan TORT I DONADA i Pere TOBARUELA I MARTÍNEZ (1997), «Josep Vallverdú, una mirada des de Ponent», *Revista de Catalunya*, núm. 122 (octubre).